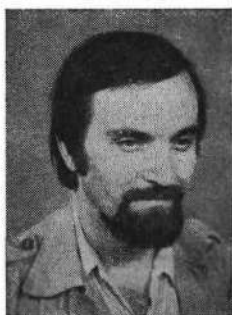

Žarni nébes se približa zêmlji,
 — videti željan, kaj se godi.
 Utripajo, z nočjo priplule zvezde,
 prižigajo si zláte obrví...

Svatujejo v polnočnem ritmu
 prikazni, vstale iz samot.
 Ob svitu zginejo plesoče sence;
 zardi v tišino volčjih češenj plod!

Evald
 Flisar

Stopinje za obzorjem

(Odlomek iz potopisa »Južno od severa«)

Voznik, ki mu ni bilo več kot osemnajst let in je bil tako suh in krhek, da je spominjal na otožnega sestradanega srnjaka, je ovil dolge tanke prste okrog volana in pritisnil na plin. Po nekaj kilometrih se je asfaltirana cesta iztegnila v ravno črto in naš krhki deški srnjak nas je izstrelil proti zahodu s takšno hitrostjo, da je kazalec na števcu kmalu pokazal sto šestdeset kilometrov na uro. Nigerijske ceste so med najboljšimi v Afriki. Zgradili so jih Italijani. To velja le za glavne prometne žile; lokalne ceste niso kaj prida boljše od najslabših v Zairu. In za ceste v Zairu pravijo, da so najslabše na svetu; celo med vožnjo po površini meseca bi avto utrpel manj škode. Ko sem s pridržanim dihom razmišljal, kakšno škodo bi utegnili utrpeti mi, če bi med frčanjem proti Kanu zleteli s ceste, sem moral priznati, da bi ta škoda bila totalna in nepreklicna. Abstraktne skulpture razbitin, ki so krasile robove ceste, niso puščale o tem nobenega dvoma. Bili smo ujeti. Hitrost je narekovala cesta; tako ravna, tako gladka je bila, da smo malone padali v njeno iztegnjenost.

Pokrajina, ki je v bližini bliskala in v oddaljenosti lezla mimo nas, je surrealistično razpoloženje našega padanja proti črti obzorja še stopnjevala. V tej pokrajini je pojem prostornosti postal skoraj mističen: »univerza Maiduguri« je pisalo na lesenem kažipotu, ki je imel obliko puščice in je kazal v prazno ravnino. Potem, bogve koliko kilometrov pozneje, v gluhoti praznote: »upravni urad deželne vlade«, in puščica, ki je kazala v grmovje, za grmovje, v obzorje. Na izsušeni planoti ni raslo ničesar razen pritlikavega grmičja in redkih akacij, ki so spominjale na velike razmrcvarjene pajke. Tu in tam je v obzorju čepela skromna vasica, kot nenaden izrastek tesno sprijetih slamnatih gobanov. To je bila pokrajina, ki sva ji hotela uteči že v Kamerunu, a kazalo je, da ji pač ne bo konca, kajti obzorje pred nami je kilometer za kilometrom rojevalo natanko to, kar je obzorje za nami požiralo.

Srce mi je tolklo v grlu. Ne zaradi hitrosti, ne zaradi strahu, da nas bodo ustavili cestni razbojniki, ampak zaradi zastrašujoče votlosti, ki nas je objemala. Včasih se je ravnina pred nami komaj zaznavno usločila proti nebu in

polastilo se nas je divje upanje, da se bo na drugi strani pred nami odprla dolina, ali se bodo redke skale oblikovale v hribe. Slepil sem se, ko se mi je to večkrat primerilo, je upanje izginilo, brezoblični brezdanjosti ni bilo konca. Afriko je sestavljal en sam motiv, ki se je zvesto ponavljal: bleda, prašno zelenkasta stepa, savana, prerija, posejana z redkimi grmi in skrivenčenimi akacijami, med katerimi si včasih v sončni daljavi opazil drobne, komaj vidne sence neznanih živali, edino znamenje življenja. Takšen je osrednji pas Afrike od Atlantskega do Indijskega oceana, od Dakarja do Mombase: tisoč in tisoč kilometrov ponavljajoče se monotonije, s Saharo na severu, s pasom gozdov na jugu. A tudi Sahara je samo prazna prostranost. In pragozd se ponavlja na podoben način kot savana: zelena, nepredirna odeja drevja in grmovja, plezalk, zatohlega mraka. Fizična podoba Afrike te hitro pripelje do roba obupa. In tam ostaneš. Samo gluha tišina pokrajine ti preprečuje, da bi zajel sapo in začel kričati kot smrtno ranjena zver. Samo rastoča apatija zadržuje jok, ki se kopiči v tebi. Praznosta afriške savane je predzgodovinska; edini izdelek človeških rok je cesta, ki pelje skozi. A tudi cesta zbuja občutek, da v resnici ni del savane, ampak je le položena nanjo. V notranjosti slutiš (in prav to te navdaja z grozo) nekakšno sorodnost, vsiljivo bližino nečesa, kar tvori podlago življenja. Mar ni tudi človeško življenje skozi čas projicirana produkcija enega samega motiva, enega samega vzorca? Mar se tudi v življenju ne slepiš z upanjem, da bo komaj zaznavna vzpetina, ki jo vidiš pred sabo, prinesla težko pričakovani prelom, konec enoličnosti in brezobličnosti, odstrla nekaj drugega, drugačnega, še neznanega: takšno življenje, kot misliš, da bi moralo biti? Razlika je bržčas le ta, da ti v življenju potem, ko sprevidiš, da se varaš, prazno upanje ostane edina stvar, ki te ohranja na robu prepada: globina padca te straši bolj kot praznosta življenja. Večina ljudi preživi večino dni na robu brezupa.

O tem, ali je to veljalo tudi za najina sopotnika Betty in Lena, pa nisem bil zanesljivo prepričan. Američani so obdarjeni s čezmerjem naivnega optimizma, ki jim prihrani (ali pa jih prikrajša za) marsikatero duševno muko. Betty, ki je imela na razpolago ves zadnji sedež, je svoje mesnato telo iztegnila od okna do okna in se zatopila v branje. Pokrajina je ni vznemirjala, hitrost, s katero smo frčali skozi, se ji je zdela normalna, razbitine ponesrečenih vozil ob cesti je niso mogle iztrgati iz sveta domišljije. In kaj je brala? »Grof Monte Christo«. Namesto da bi se prepustila doživljanju poti in vožnje, se je zavlekla v svet Dumasovih izmišljotin. Knjigo je brala po Lenovem nasvetu; on je bil namreč to »zanimivo literarno delo« odkril. Čez nekaj časa je med njima stekel pogovor, ki je zvenel približno takole: on, do kje si prebrala; ona, do tja, kjer ta in ta stori to in ono. On, kako ti je všeč ta oseba; ona, manj kot oni drugi. On, počakaj še malo, ker ta te bo v naslednjem poglavju zelo presenetil. In tako naprej. Njuno poistovetenje z junaki romana je bilo patološko; govorila sta o njih, kot da so žive osebe z lastno voljo, kot da sedijo z nami v avtomobilu. Iz resničnosti, iz Afrike sta se izločila. To je bil njun način obrambe.

Oba sta bila sodelavca ameriške volonterske organizacije »Peace Corps«, ki jo je bil v zanosu svojega idealizma ustanovil predsednik John Kennedy. Namen organizacije naj bi bil, da bi mladim Američanom, ki se po šoli znajdejo na razpotju, omogočila dveletno delovno izkušnjo v deželah tretjega sveta, hkrati pa bi prebivalcem revnih dežel omogočila, da se od

prostovoljcev naučijo spretnosti, s katerimi bi si izboljšali življenje. Ideja ni bila slaba. Mladi ameriški učitelji, tehniki, pravniki, agronomi, zdravniki bi lahko bili deželam v razvoju v izredno pomoč. V praksi pa je program zelo hitro pokazal vrzeli. V vrste organizacije so se vključevali predvsem ljudje, ki se jim je doma tako ali drugače zataknilo in za katere je bil odhod na tuje začasen izhod iz osebne zadrege. Zelo hitro se je tudi začelo širiti mnenje, da je »Peace Corps« v resnici ustanovila obveščevalna služba CIA, če ne ustanovila pa infiltrirala. Kljub oviram se je organizacija kmalu razširila v večino dežel v Južni Ameriki, Afriki in Aziji. Ponekod so jih oblasti v navalu protiameriških sentimentov izgnale. Drugod prevladuje mnenje, da so ameriški prostovoljci bolj v napoto kot v pomoč. Drugi vidijo v njih požrtvovalne mlade idealiste, ki se za dve leti odpovejo domu in karieri, da bi lahko v nezavidljivih razmerah in za mizerno plačilo nekaj prispevali k izboljšanju življenja v revnem delu sveta.

Betty je bila prebila dve leti v južnem Kamerunu kot pregledovalka računov. Preiskovati je morala finančne zadeve kooperativnih organizacij ter o svojih ugotovitvah pisati poročila. Njena poročila pa so morali odobriti tisti, ki jih je preiskovala. To je v praksi pomenilo, da so pozitivna poročila bila odobrena, negativna pa zavrnjena. Med preiskovanjem neke družbe, katere namen je bil, da kmetom izdaja poceni posojila, je ugotovila, da so tri četrtine posojil dobili člani upravnega sveta. To so tudi bili edini nepopravnani dolgovni. Upravni svet njenega poročila ni odobril. Vprašal sem jo, kaj je storila. Jer mar skušala vplesti policijo, sodišča, oblasti? Ne, je rekla, če bi skušala to storiti, bi jo ubili. Zaposlili so jo bili zato, ker so kooperativne družbe po zakonu izpostavljene avdituri. Potrebovali so nekoga, ki bi ugotavljal, da ima družba čiste račune. Dolgo je trajalo, preden je doumela, kaj je v resnici njena vloga. Storila je, kar je mogla, borila se je, kjer ni bilo prenevarno. Preveč prahu si ni upala dvigniti. Bamileki so mojstri zastrupljevalci.

Betty je bila skoraj tako široka, kot je bila visoka, imela je dva podbradka in dolge, črne, v sredini temena razpete lase. Imela je hlodaste noge, ki jih je skušala skriti z dopetnim krilom, in težke boke ter dojke, ki so se zibale kot prekipevajoče testo kmečkih kolačev. Tehtala je bržčas devetdeset kilogramov. Len pa sto. Njegov obraz je bil kot s sončnimi pegami pokrita prenapihnjena nogometna žoga; prsti njegovih rok so bili kot otekli; tudi drobna očesca, ki so mežikala skozi dvojna očala, so bila skoraj zalita z maščobo. Stegna pa je imel tako debela, da so mu pri hoji bila v napoto. Premikal se je tako, da je pri vsakem koraku prenesel vso težo na eno nogo in telo zavrtel naprej, potem pa drugo nogo in tako naprej. S svojo podobo se je že zdavnaj sprijaznil. »Vem, da sem debel,« je rekel. »Rešuje me to, da imam lep značaj. Kot študent sem se lotil shujševalne kure, izgubil sem petindvajset kil. Dekleta, ki me prej niso hotela niti pogledati, so se zdaj dobesedno tepla zame. To je bila nova izkušnja. Tako živčen sem postal, da sem moral kar naprej jesti; mesec dni, pa sem spet tehtal sto kilogramov. In dekleta so nehala biti problem. Takšen, debel, se počutim bolj varen. Debelost me ščiti pred življenjskimi razočaranji. Včasih sem v sebi videl medveda. Zdaj pa mislim, da spominjam na kita. Na zelo kratkovidnega kita. Kajti brez očal ne vidim dalje kot do konice nosa; če jih izgubim, moram sedeti in čakati, da mi kdo prinese nova.«

Po daljšem molku je dodal: »Če mislita, da je Betty moja punca, se motita. Betty se vrača v Kalifornijo, kjer jo čaka njen zaročenec Eddie Spinetti. Eddie je zelo suh, visok sto devetdeset centimetrov, tehta pa petinšestdeset kil. Tudi on je bil prostovoljec, spoznali smo se v Kamerunu. Obljubil sem mu, da mu Betty pripeljem nazaj ne le živo in zdravo, ampak ‚virgo intacta‘. Lahko bi rekli, da potujem z njo kot nekakšen vitez zaščitnik. Ko bo njena teta umrla, bo podedovala milijon dolarjev. A to ji nič ne pomeni, tudi Eddiju denar nič ne pomeni, ta dva sta resnično zaljubljena. Oba imata zelo lep, zelo privlačen značaj.« Spet je dolgo molčal. Potem je rekel: »Ljudje se smejejo, ko naju vidijo skupaj, Betty in mene. Ozirajo se za nama, norčujejo se. S tem se je treba sprijazniti. Nihče ni popoln.« In potem, po še daljšem molku, skoraj z obžalovanjem: »Kje so zdaj ti razbojniki, ki naj bi nas napadli in postrelili?« pritisnil je očala ob šipo in počmiril v mrak, ki je zagrinjal ravnino. »Betty,« je rekel, »vidiš kakšne razbojnike?« Betty se ni odzvala. V luči žepne svetilke je zamaknjeno brala knjigo »Grof Monte Christo«.

* * *

Med vožnjo po afriških cestah je bila misel na smrt moja dnevna spremljevalka. Včasih je bila zavestna, intelektualna, drugič le negotova psihična bol, tretjič migotajoča barva pokrajine. A nikoli ni bila daleč, nikoli povsem odsotna. Strah me je bilo bolečine in krvi; strah me je bilo nenadne izgube vseh tistih možnosti, ki so bile še pred mano. V smrti sem videl ironičnega škodoželjnega trgovca, ki me je hotel oguljufati, mi odvzeti najdražjo posest v najmanj prikladnem trenutku. S tem trgovcem sem bil pripravljen barantati — tako kot je Faust barantal s hudičem; ti meni to, jaz tebi ono; ti meni še nekaj življenja, jaz tebi . . . kaj? Ničesar nisem imel, kar bi smrt hotela v zameno; ničesar razen življenja, to pa bi smrt nazadnje v vsakem primeru dobila. Odkril sem, da se smrti pravzaprav ne bojim, da sem le zaljubljen v življenje. In tudi ne v življenje samo, ampak v vse tiste možnosti, ki mi jih daje navzočnost na svetu: možnosti ljubezni, možnost rasti, možnost iskanja globlje resnice; tudi možnost vztrajanja v iluzijah.

Mogoče pa smrti sploh ni! Ko je Dostojevski zavezanih oči čakal na usmrtitev, se je v duhu pred njim kot na filmskem traku odvilo njegovo življenje. Namesto krogel je v zadnjem trenutku prispela pomilostitev. Schnitzlerjev junak Leinbach je na podlagi tega odkril dokaz, da smrti ni. Če v zadnjem trenutku podoživiš svoje življenje, mora tudi to, podoživeto življenje, imeti zadnji trenutek, v katerem podoživiš svoje podoživeto življenje, in tako naprej, v nedogled, tako da smrti nikoli ne dohitiš — kot Ahil nikoli ne dohiti želve.

V tistih zatohlih urah, pod bičem kaznujočega sonca, ki naju je spremljalo po afriških cestah, pa se mi je v vrelih možganih skuhal paradoks, ki me je res prestrašil. Če domnevamo, da je sveto pismo resnica in nas po smrti čaka sodni dan, in če se po smrti, kot je povsem zanesljivo, nehamo zavedati časa, ne bo za nas med trenutkom smrti in trenutkom vstajenja ter poslednje sodbe niti sekunde. To pomeni, da bomo v trenutku, v katerem umremo, že tudi stali (skupaj z vsemi, ki so umrli pred nami in bodo umrli za nami) pred našim sodnikom. Če nas torej po smrti čaka kazen za grešno življenje, se bo kazenska doba začela takoj, ko izdihnemo. To

pomeni, da stojimo vsak trenutek življenja na pragu večnosti. Edina tolažba, ki človeku ostane pri takšnem razmišljanju, je Pascalova misel, da bog ni vsemogočen, saj ne more zgraditi stene, ki je ne bi mogel preskočiti.

Če je res, da bomo vsi tisti, ki na zemlji trpimo, poplačani z večno blaženostjo v nebesih, medtem ko bomo vsi, ki na zemlji uživamo, kaznovani s trpljenjem v peklju, in če bi kdo vstal od mrtvih ter nas v tem zanesljivo prepričal, bi se zgodila zelo nenavadna reč. Tisti med nami, ki trpimo, bi po zagotovitvi, da nas po smrti čaka večna blaženost, začutili silno olajšanje in bi nehali trpeti — medtem ko bi oni med nami, ki smo srečni, ob zagotovitvi, da nas čaka večno trpljenje, nehali biti srečni in bi začeli trpeti. To pomeni, da bi prvi kvalifikacije za večno blaženost izgubili, drugi pa bi si jih pridobili. Ta božji sistem nagrajevanja po učinku ima smisel samo v primeru, če vanj ne verujem; v trenutku, ko neham dvomiti, se spremeni v paradoks. Je pa tudi mogoče (in le redko nas dovolj globoko prevzame, kako zelo je to mogoče), da je naše racionaliziranje o smrti in posmrtnosti ujeto v dimenzije svojega dometa in da niso brezpomenski samo naši odgovori, ampak so neustrezna tudi vprašanja. Kajti to, kar nas čaka po smrti, je docela neznano. Ko si neznanost predstavljamo, je predstava lahko le projekcija znanega. Edina gotovost, ki jo imamo (oziroma mislimo, da jo imamo), je vednost, da se bo to, kar je znano, končalo, da Sirenam ne bomo utekli, kajti Sirene (kot pravi Kafka v svojih »Parabolah«) imajo še bolj smrtno orožje, kot je njihova pesem, namreč tišino. »In čeprav se to najbrž še ni zgodilo, je teoretično mogoče, da je njihovi pesmi kdo utekel. Nihče pa ne more uteči njihovi tišini.«

Prebivalcev vasi, mimo katerih sva se peljala (tistih krtovinah podobnih okroglih kočic s strehami iz posušene trave, kjer ni bilo niti sledu o kakšni tehnologiji), in ne samo njih, tudi večine najinih sopotnikov domačinov, najbrž niso mučila takšna vprašanja. Če jih je smrt sploh skrbela, je bila njihova skrb drugačna od moje; bila je nefilozofska, nepojmovna. Je mar to bila osnovna razlika med nami, med preprostimi Afričani in mano: da je njihov svet (kot se mi je tedaj dozdevalo) bil bolj celovit od mojega, da so oni imeli (zase) zadovoljive odgovore, medtem ko so mene nerešena vprašanja gnala iz kraja v kraj, od enega (delnega) spoznanja do drugega? Je bila razlika med nami ta, da so oni živeli v svetu, ki jim je v celoti ustrezal, se jim prilegal kot dobro krojena obleka (in zato niso imeli želje po drugačnem, ustreznijšem svetu), medtem ko je moj svet velikanska garderoba oblačil, med katerimi niti pri najboljši volji ne morem najti enega, ki bi se mi tako prileglo, da bi vse druge lahko zavrgel? Mar oni (kljub svoji revščini in neizobraženosti, ali nemara zavoljo nje) živijo v nebesih, v nedolžnosti, medtem ko jaz (kljub svoji izobraženosti in relativni premožnosti, ali nemara zavoljo nje) živim v peklju, v grešnosti? Se pekel rodi šele z vprašanjem o smislu bivanja; je pekel v resnici dvom, nič več in nič manj?

Ali pa je to le prijetno slepilo; upanje iskalca, ki se noče (ki se ne zna, ki se ne upa) odpovedati iskanju? Je ta slepa vera, da je možen način prebivanja, v katerem se vsi konflikti sami od sebe nevtralizirajo v premirje, samo prikladen izgovor človeka, ki hoče ostati popotnik, ki noče dopotovati? In je resnica (trenutek prihoda in konec poti) pravzaprav ta, da ni nebes in nedolžnosti, da ni premirja oziroma načina bivanja, iz katerega bi dvom in bolečina bila izključena? Življenje ljudi v teh krtovinastih hiškah brščas

ni bilo nič laže, nič manj boleče od mojega. Skušal sem se preseliti na njihovo raven prebivanja, si iz glave, iz duha, iz živcev iztisniti vse, kar me določa v razmerju do sveta. Skušal sem si predstavljati, da sem nepismen afriški kmet, ki časti duhove prednikov.

V tem svetu so vsi moji preminuli predniki prav tako člani moje družinske linije, kot sem jaz in kot so drugi, še živi člani moje družine. Razlika je samo ta, da umrli predniki zdaj prebivajo v božjem naročju in v netelesni obliki. To ne pomeni, da niso navzoči; nasprotno: vse, kar zadeva mene in mojo družino, jih zanima prav tako, kot jih je, ko so bili še živi. Ker so starejši in bolj izkušeni, je docela naravno, da se k njim zatekam po uteho in nasvete. Ker so varuhi družinskih in klanskih običajev ter zakonov, potrebujem za vsako pomembnejše dejanje njihovo odobritev. Če jih dovolj ne spoštujem, če jim kljubujem, če jih užalim, me bodo hudo kaznovali. Tega ne bodo storili iz škodoželjnosti, ampak v interesu družine, ki jo želijo zaščititi. Lahko me kaznujejo s sušo, z lakoto, s smrtjo otroka, z jalovostjo žene, z impotenco. Duhovi prednikov so nekakšna nevidna policija, ki uravnava in nadzoruje zadeve svojih potomcev, ki kaznuje vse, kar škoduje zdravju in enotnosti družine: prepire, krajo, prešuštvo, nespoštovanje do staršev, uboj, samomor.

Vsi člani družine ne bodo postali čaščenja vredni predniki. Tisti, ki umrejo od nečistih bolezni, kot so gobavost, padavica in sifilis (ter tisti, ki umrejo v prometni nesreči ali ob rojstvu otroka ali napravijo samomor), ne bodo nikoli postali predniki. Nihče jih ne bo častil, nihče jih ne bo omenjal, kajti »nečista« smrt je zmeraj kazen za »nečisto« dejanje. Bojim se teh prednikov. Ne bi si rad nakopal njihove jeze. Ne bi jih rad razočaral. Ne bi rad umrl »nečiste« smrti. In tako je moje življenje na tej primitivni ravni, v tem navidezno zaokroženem svetu prav tako protislovno in negotovo in polno bojazni, kot je življenje vseh drugih ljudi. Na kakršenkoli način prebivam na svetu, premirje je zmeraj to, kar si želim, konflikt pa je zmeraj to, kar imam. Kajti vseeno je, ali me je strah smrti kot izničenja, kot izgube možnosti, ali pa me je strah »nečiste« smrti, ki me bo izključila iz družinskega kroga čaščenih prednikov. Pomemben je strah. Kajti s strahom moram živeti, medtem ko je smrt nekaj, kar več ne sodi v življenje — nekaj, kar sploh ni izkušnja. Strah je torej tisti, o katerem moram razmišljati; smrt je neizogibna, strah pred smrtjo pa je (vsaj teoretično) mogoče premagati.

Od kod izvira ta strah? Ker ne vem, kaj je smrt in kaj ji sledi, me smrti ne more biti strah. Česa torej? Bolečine umiranja? Ali izgube vsega, kar mi v življenju daje uteho, kar sestavlja vzorec mojega bivanja: ljubezni, upanja, užitkov, prijateljstva, idej, prepričanj — vsega, kar sem si bil doslej v življenju nabral? Akumulacija idej in izkušenj ni v bistvu nič plemenitejša od akumulacije predmetov, lastnine, priznanj. Ko pravim, da me po svetu žene sla po odkritju nove, popolnejše resnice, nisem v resnici (če stvar dosledno domislim) nič popolnejši od človeka, ki ga po svetu žene sla po odkritju zlatega rudnika ali po seksualnem avanturizmu. Karkoli zbiram, ideje in znanje ali denar in predmete, vselej počnem to zato, da bi se dokopal do varnosti, do (iluzije) neranljivosti. In ker sem prepričan, da mi kolekcija idej in pogledov na svet in domislic o svetu daje zaščito, bi jo rad obdržal. Če ta okvir izgubim, mi ne bo (tako mislim) ničesar ostalo. Zato me je strah. Strah je moja nepripravljenost (ali nezmožnost), da bi sprejel resnico:

namreč, da je vse moje znanje o svetu in življenju, vse to, kar sem, moja ječa. In da si z iskanjem novega znanja, novih idej, stene ječe še bolj debelim. Kaj je torej svoboda? Odsotnost strahu? Sprejem neogibnega? Fatalizem? To, kar sem pri Afričanih najbolj obsojal?

* * *

Prišla sva brez zavestnih namenov, brez prave smeri, samo z negotovo željo, da bi se prepustila naključjem in šla iz kraja v kraj, kadarkoli (in kamorkoli) bi naju naključje poglano naprej. Zastavila sva si le eno nalogo: da bova potovala po afriško, po afriških cestah, med ljudmi, ki niso izjemni. Po začetnih izkušnjah sva s presenečenjem, celo z grozo, ugotovila, da je najino potovanje, ki sva zanj hotela, da bi bilo brezciljno, nenadoma dobilo cilj in brezdvomno smer: iz Afrike sva potovala nazaj domov, v London. Najine popotne sanje so se bile spremenile v moro, ki sva jo lahko prenašala samo ob zavesti, da jo lahko v skrajnem primeru pretrgava in odletiva. Bila sva kot plavalca, ki se bojita odprtega morja in uživata v vodi le tako dolgo, dokler ostaneta v varni bližini obale.

Tudi v Aziji naju je večkrat zamikalo, da bi vse skupaj pustila in s prvim letalom odletela »domov«, a »dom«, cilj potovanja (navsezadnje je »dom« zmeraj cilj potovanja) je bila Evropa, točneje rečeno London, kjer sva se hotela naseliti. To ni bil dom, kot si ga zamišlja večina ljudi: dom s posteljo in televizorjem in štedilnikom, v katerem si lahko spečeš piščanca. Najina lastnina je bila takrat razmetana po celi zemeljski obli: nekaj v Avstraliji, nekaj na Nizozemskem, nekaj v Sloveniji, nekaj v Londonu, nekaj pa sva tovorila s sabo iz kraja v kraj. Vedela sva, da se potovanje ne bo končalo doma, ampak tam, kjer sva si dom želela ustvariti. Nikjer naju ni čakalo zatočišče, kamor bi si lahko odšla lizat rane; prihoda na cilj sva se bala bolj kot nadaljevanja poti. Zato najine občasne želje, da bi potovanje prekinila, sploh niso imele možnosti, da se dvignejo s tal; celo zavlačevala sva pot naprej in se pogosto vrnila v smer, iz katere sva bila prišla. Prav to je bila razlika med Azijo in Afriko. Zdaj naju je v Londonu čakalo stanovanje, čakali so naju prijatelji, znanci, delo, računi, nerešeni problemi — imela sva natančno določeno točko povratka. V tem je bila nevarnost. Če je pot do tja, kjer je življenje rutinsko, udobno in varno, zelo preprosta, te skoraj vedno zamika, da bi si poiskal bližnjico; podzavest, ta premeteni goljuf, ti vse prehitro postreže z »logičnimi« razlogi za umik pod streho.

Zakaj sva se kljub temu pehala naprej, nama dolgo ni bilo jasno. Na poti sva vztrajala bržčas iz vzroka, ki nam (večini) preprečuje, da bi napravili samomor. Kajti to, kar nas v trenutkih življenjske oseke ohranja pri pameti, kar nas žene naprej, je pragmatična vera (ali nemara slepo upanje), da se bo vrnila plima, da bo plehka razočarana mrznja odplavljena in jo bo nadomestila intezivna, zanosna ljubezen. Prav to je tisto, kar nas ohranja na tiru in nas lokomotira iz meseca v mesec, iz leta v leto: to prepričanje, da bomo nekoč le preseгли meje svoje resničnosti, da bo vztrajanje na začrtani poti upravičeno in poplačano. Prihodnji teden, v naslednjem kraju, v naslednji deželi (sva si na tihem dopovedovala) se bo Afrika začela zares; nekaj se bo zgodilo, kar bo razbilo monotonijo poti in naju transportiralo v še neznano in nedoživeto dimenzijo bivanja.

S tem pa še zmeraj ni bilo jasno, kaj naju je v Afriko sploh prignalo, kje (in kaj) so bili zlati rudniki, ki sva jih (če sva jih) hotela odkriti. O tem, da sva nekaj prišla iskat, ni bilo dvoma. A z vsakim potovanjem, ki je vredno navora, je ponavadi tako, da ti šele potovanje samo razkrije vzroke za svojo nujnost: po svetu greš zato, da bi odkril, zakaj greš po svetu. Upanja, da bova to, kar sva prišla iskat, na koncu vendarle našla, nisva izgubila nikoli; niti v tistih trenutkih ne, ko se nama je vse skupaj zdelo kričeč nesmisel. Čutila sva, da sva prišla iskat nekakšno streznitev, osvoboditev, nekakšen juriš iz obroča utesnjujoče stagnacije duha. Kajti duh se vsako leto enkrat (ali pa celo dvakrat) nasilno zapre med stene udobne dogme. Da se ta zaščitni obroč ne bi zdebelil, postal neprebojen, ga je treba kmalu potem, ko se v njem začenaš počutiti varnega, nasilno razbiti. Svet vse prehitro postane nekakšna namizna igra s fiksnimi pravili, pri kateri tiste reči, ki niso na igralni deski, izgubijo pomembnost. V Afriko sva prišla razbijat stene takšne duhovne okostenelosti; prišla sva po duhovno transfuzijo. Stene obroča pa so bile, kot sva hitro odkrila, silno močne, močnejše kot kadarkoli prej. (Mogoče je ta stalni dvoboj med premikom in stalnostjo recipročen, tako da je vsak naslednji obroč za spoznanje močnejši od nasilja, ki je bilo potrebno za razboj prejšnjega — kar pomeni, da mora biti močnejše tudi nasilje za razboj naslednjega, in tako naprej do trenutka, ko zidovi postanejo neprebojni in si trmast, dogmatičen stavec.) Potovanje po Afriki nama po enem mesecu ni prineslo nobenih bistveno novih spoznanj; še zmeraj so bila mnenja, prepričanja, s katerimi sva bila prišla, bolj ali manj nedotaknjena. Zakaj?

Dozdevalo se mi je, da v najinem dojemanju afriške stvarnosti zija nekakšna vrzel, da je najina zavest o Afriki nepopolna, delna: samo fragment totalnosti, ki je potrebna za razumevanje. Opažal sem, da nisva dovolj pozorna, oziroma da najina pozornost ni dovolj zgoščena, dovolj trenutna, ampak negotova, muhava, pršča pot pesek v vetru. Na Afriko sva še zmeraj gledala skoz okvir potstave o Afriki, ki sva jo bila prinesla s seboj; skozi prizmo programiranih, ustaljenih odzivov — preveč sociološko, politično, zgodovinsko. Premalo doživljajsko, spontano, trenutno. Opazovala sva Afriko, kot botanik opazuje rožo. Opazovati pa bi jo morala z očmi otroka: zamaknjeno in z ljubeznijo. O Afriki sva imela ideje, prepričanja, zato sva nanjo gledala razumsko in primerjalno. Takšno gledanje na svet pa ne pelje do razumevanja. Žal tako gledajo na svet skoraj vsi, ki na svetu karkoli pomenijo: politični voditelji, gospodarski modreci, celo umetniki. Na svet gledajo fragmentarno, polovičarsko, skozi prizmo pogojenosti. Neustvarjalno. Zato pa na svetu ni razumevanja, zato ne vemo, kaj v resnici počnemo, zato zmeraj najdemo opravičila za tiranijo, vojno, zločine, krivičnost, izkoriščanje. Zato, ker nismo zmožni totalnega pogleda na svet. Pogleda, ki ni z verigo priklenjen k našim interesom in naši preteklosti. Zanašala sva se na slepo upanje, da bodo posamezni fragmenti Afrike, vizualni, slušni, čustveni in abstraktni drobci poti nazadnje naravno zdrseli skupaj in oblikovali celoto. V naju pa je hkrati že vstajala slutnja, da to ni mogoče. Razumeš lahko neko stvar samo v trenutku, ko se zgodi, ko se z njo soočiš: ko čuješ ali vidiš, že tudi razumeš. Razumeš lahko le tedaj, ko si dovoliš neposreden odnos; takrat je razumevanje tudi akcija. Takrat je razumevanje enega vidika stvarnosti, enega dela sveta hkrati razumevanje celotne stvarnosti in vsega sveta. A kako naj se človek nauči

gledati na svet tako, kot se večini ljudi doslej ni posrečilo? Postopoma, z muko, z napori nikakor ne, kajti postopnost ni možna brez gradnje, gradnja pa omejuje in zazidava. Kako torej?

* * *

Sprevidela sva, da sva bila vse od prihoda iskala neko drugo, drugačno Afriko, legendarno Afriko domišljije; nekaj, česar ni, česar nikdar ni bilo. Z rastočim obupom sva se prepričevala, da to, kar doživljava, sploh ni Afrika, ampak se bo Afrika začela šele jutri; če ne prej, ko dospeva v Timbuktu. Šele v Niameju je v naju začelo zoreti spoznanje, da se slepiva, da je Afrika to, kar doživljava in kar sva dotlej doživela; da je predaleč Timbuktu, o katerem govorijo legende.

Mar ni točka v obzorju, proti kateri me vleče, samo projekcija moje sle po begu od samega sebe; od priznanja, da ni za obzorjem ničesar razen senc, ki jih prinašam s sabo? Moj klic je klic brez odmeva. Nikamor ne pridem, ker na koncu obzorja najdem prvo stopinjo. A zakaj se kljub temu kar naprej slepim, zakaj me kar vleče v obzorje, proč od tega, kar je, proč od tega, kar sem? Zakaj si nočem priznati, da je daljava nevredna beseda? Da je neskončnost vsake smeri zmeraj blizu? Zakaj si kar naprej hodim iskat ljubezen, srečo, uspeh, resnico na neki bajeslovni bazar za obzorjela? Mar ne vem, da ljubezen ni to, kar bi rad imel, ampak to, kar imam? Mar ne vem, da je sreča zmeraj tam, kjer sem, ne pa tam, kjer bi rad bil? Mar ne vem, da pozna resnico le tisti, ki je sprevidel, da se resnice ne spleča iskati?

Nekje sem slišal zgodbo o podgani in kosu sira. Če postaviš podgano pred deset lukenj in v eni teh lukenj skriješ kos sira, ga bo podgana iskala od luknje do luknje. Če položiš sir zmeraj v peto luknjo, si bo podgana to prej ali slej zapomnila in ne bo več begala, ampak bo šla vsakič naravnost k peti luknji. Če potem sir umakneš iz pete luknje in ga položiš v sedmo ali tretjo ali deveto, ga bo podgana hodila še naprej iskat v peto luknjo. To je razlika med človekom in podgano: podgana bo nazadnje sprevidela, da sira ni več v peti luknji in ga bo začela iskati drugje. Človek pa ga bo hodil iskat v peto luknjo do konca življenja. Podgano zanima sir. Človeka pa bolj zanima to, v katero luknjo ga hodi iskat. Človek bo začel verovati, da je peta luknja edina prava luknja; edina, v kateri je sir, čeprav ga ne more najti. Izkušnja bo otrdela v dogmo.

Kaj sem počenjal v Afriki? Iskal neko Afriko, ki se mi je bila porodila v glavi, ko sem kot mladostnik o njej prebiral knjige? Sem iskal nekaj, kar je bilo, in zavračal to, kar se mi je odstiralo kot sedanost? Sem iskal resnico, ki bi ustrezala moji realnosti, ki pa ni bila realnost sedanosti, ampak domišljija preteklosti? Sem torej iskal resnico, ki je bila resnica le v neobstojnem pogojniku? Sem se vsa dolga leta trmastega iskanja vračal k peti luknji in tam iskal sir, ki ga ni bilo? Skušal sem najti svobodo, premirje s svetom, svoj prostor pod soncem, smisel svoje navzočnosti. Skušal najti, našel pa ne. Našel in kopicil sem samo simbole svobode, premirja, življenja. Najprej sem mislil, da mi bo potešitev prinesla pohvala za šolske uspehe, potem ljubezen, potem poezija, potem upornišтво, potem očetovstvo, potem razvratnost, potem šok soočenja s tujim svetom, potem nova kulturno jezikovna identiteta, potem pustolovstvo, potem misticizem in negacija ra-

cionalnosti, potem psihofizično osvajanje sveta, doživetje Azije, odkritje prabitne Afrike. Potešitev pa je zmeraj ostajala za obzorjem, v prihodnosti, za ovinkom, v Timbuktu. Svoje izkušnje sem zmeraj oblekel v besede; ponavadi sem vedel, kaj doživljam, preden sem doživetje izkusil, tako da sem po vsej verjetnosti doživljal le to, kar sem hotel doživeti. Le redkokdaj sem življenje doživljal brez vzporedne presoje. Je mar mogoče, da bi tisto premirje, tisto potešenje, ki sem ga iskal, že zdavnaj našel, če bi si ga le dovolil najti? Če bi bil v tistih trenutkih, ko sem moral izbrati med enim in drugim, namesto enega izbral drugo, bi moje življenje bilo drugačno; takšno mogoče, da si teh (takšnih) vprašanj ne bi hotel (znan) zastavljati? Ali pa ti je v kateremkoli trenutku kljub navideznemu bogastvu možnosti odprta v resnici samo ena možnost, tista, za katero se »svobodno« odločiš? Če je moja pot bila pot do resnice, zakaj ne čutim, da sem resnici bliže? Ali pa je pot peljala proč od resnice, v prazno obzorje mita, k peti luknji? Je bila resnica zmeraj pri meni, je bila to, kar sem doživljal; je bila resnica moje iskanje, moje nezadovoljstvo?

Kljub nenaivnosti sem bil vse življenje tovoril s sabo malho slepih prepričanj, o katerih sem le redko podvomil: več glav več ve, da je znanost konstruktivna, da je razvoj vertikalni, da je vojna neizogibno zlo, da modrost pride s starostjo. Predvsem pa, da je to, kar vidim, zmeraj samo delček celote, ki je nevidna. V okviru teh in takšnih prepričanj sem zmeraj živel. Živel sem s pričakovanji, o katerih sem bil prepričan, da bodo nekoč izpolnjena. Potešitev sem povezoval z rečmi, ki sem jih skušal doseči (ljubezen, uspeh, resnico, razumevanje, mir). Potešitve nisem nikoli videl kot funkcije tega, kar je; kot nečesa, kar je ločeno od tega, kar je bilo in kar še utegne biti. Namesto da bi se obrnil v smeri toka in mu sledil, sem se toku na vse mogoče načine upiral: prepričan sem namreč bil, da je tisto, kar iščem, tam, odkoder tok prihaja, ne pa tam, kamor gre. Tudi to je bilo moje prepričanje: da je življenje gnezdo sovražnih sil, proti katerim se je treba boriti; skrivnosti, ki jih je treba razrešiti; vprašanja, ki je nanje treba odgovoriti. Si mar nisem sam določil oblike svojega življenja, si nisem sam začrtal poti, na kateri sem mislil, da moram vztrajati?

Še eno prepričanje sem zmeraj nosil v sebi: da moram poiskati odgovor na vprašanje, ali obstaja bog. Zakaj? Ker bi se potem znebil negotovosti? Ker bi si potem v skladu z odgovorom znal urediti življenje tako, da več ne bi dvomil, trpel, tuhtal, iskal? Zakaj si nisem hotel priznati, da odgovora na to vprašanje ni, da mi ga sploh ni treba iskati, da lahko živim brez metafizike in se lahko brez občutka krivde posvečam trenutnosti? Zakaj si nisem hotel nikoli priznati, da me vprašanje boga ne zanima? Zaradi podobnega občutka krivde, kot je tisti, ki me zalije, ko napišem »bog« z malo začetnico? Si mar boga še zmeraj zamišljam kot nečimrnega in preobčutljivega starca, ki ga takšna malenkost utegne užaliti? Seveda ne. A vendar ... Kaj potem to pomeni? Da sem v resnici stroj, ki je bil programiran in zdaj reagira na vse izzive na predviden in predvidljiv način? Kaj je poezija, če sem le programiran stroj? Kaj je ljubezen? Če bi mi bog povedal, kaj moram v življenju početi, bi to počel brez odpora. Kaj če je to, kar počnem, res tisto, kar mi je bog ukazal, da naj počnem? Da mi ni treba početi nič drugega, iskati nobene druge poti, nobene resnice; da je resnica to, kar je, in konec? Potem je to potešitev, mar ni? Potem sem našel. Ko neham iskati, sem našel. Potem mi ni treba v Timbuktu. Če ni

življenje nič več kot melodrama, se mi ni treba truditi, da bi ga spremenil v tragedijo ali v božansko komedijo. Edina resnica je potemtakem trenutek, v katerem se neham istovetiti s svojo preteklostjo in prihodnostjo, s svojo življenjsko situacijo, s svojimi predstavami o sebi. Trenutek, ko več ne čutim želje, da bi o tem, kar čutim, razpravljaj, filozofiral, pisal; trenutek, ko je čutenje povsem dovolj. Če je takšen trenutek resnica, potem resnica ni nobena dodatna informacija, nikakršno novo znanje, ampak je le trenutek pobliska, trenutek, ko v naključno razmetanih sestavinah svojega življenja zagledaš vzorec. Resnica je trenutek odkritja, da je ta vzorec že tam in ga ni treba šele ustvarjati.

Takšen je bil moj trenutek resnice. Odkril sem, da mi ni treba potovati v Timbuktu. Da mi ni bilo treba priti v Afriko. Da pa sem vseeno prišel. Da pa mi zdaj tudi domov ni treba iti, ampak lahko grem naprej, ne da bi moral nadaljevanje poti čemurkoli podrediti. Mar to pomeni, da sem dosegel popolno osvobojenje, se znebil dvomov, skrbi, bojazni? Še zdaleč ne. Dosegel sem le (začasno) sposobnost, da z dvomi živim v premirju, da razumem, kaj so in jim onemogočim, da bi mi usmerjali življenje. Odgovornost je moja: če nadaljujem pot po Afriki, če se vrnem domov, če si kupim kamelo in postanem nomad, če se obesim, če se zakopljem v pesek, če postanem mornar ali psiholog ali psihopat, odgovornost je moja. Vseeno je torej, za kaj se odločim, saj bo moja odločitev v vsakem primeru pravilna. Odgovoren bom zanjo. In če se moja pričakovanja o Afriki niso izpolnila, je tudi to moje delo. S tem, ko sem sprevidel, da se niso izpolnila, so se v resnici izpolnila, saj je bilo prav to, kar sem bil prišel iskat: streznitev. Afrika me je odrinila od tega, kar sem bil mislil, da sem; odrinila me je od telesa, duha, čustev, problemov, nazorov od »zgodbe mojega življenja«; odrinila me je tako daleč, da sem si lahko vse te stvari ogledal od zunaj. In videl sem, da je to, kar sem bil mislil, da sem, samo vrsta konceptov, ki so me stražili pred vdori izkušenj.

Današnje branje Mosta na Drini

Taras
Kermauner

1.

Ponovno sem prebral *Most na Drini*. Si napravil beležke, načrt za interpretacijo. Preden sem dal svojemu razumevanju končno obliko, sem si ogledal *Zbornik del o Ivu Andriču*, ki je bil izšel nedavno, pravzaprav brane in nebrane referate s simpozija leta 1976, na katerem sem tudi sam sodeloval. Ugotovil sem, da vsebujeta, meni še neznan, Djadjičev tekst in Pirjevčev tekst približno tisto, kar sem hotel

reči sam, prvi kot analiza mita, drugi po filozofski poti. Ponavljati je brez pomena, male retuše in neznatni dodatki me ne zanimajo. Izvoliti sem si moral drugo pot.

Skoz Djadjičevo in Pirjevčevo branje sem začel brati lastno branje.